

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ
«ХАЛЫҚ» ЖҚ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»
ЧФ «Халық»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
«Halyk» Private Foundation

PUBLISHED SINCE 1944

6 (406)

NOVEMBER – DECEMBER 2023

ALMATY, NAS RK

В 2016 году для развития и улучшения качества жизни казахстанцев был создан частный Благотворительный фонд «Халык». За годы своей деятельности на реализацию благотворительных проектов в областях образования и науки, социальной защиты, культуры, здравоохранения и спорта, Фонд выделил более 45 миллиардов тенге.

Особое внимание Благотворительный фонд «Халык» уделяет образовательным программам, считая это направление одним из ключевых в своей деятельности. Оказывая поддержку отечественному образованию, Фонд вносит свой посильный вклад в развитие качественного образования в Казахстане. Тем самым способствуя росту числа людей, способных менять жизнь в стране к лучшему – профессионалов в различных сферах, потенциальных лидеров и «великих умов». Одной из значимых инициатив фонда «Халык» в образовательной сфере стал проект *Ozgeris powered by Halyk Fund* – первый в стране бизнес-инкубатор для учащихся 9-11 классов, который помогает развивать необходимые в современном мире предпринимательские навыки. Так, на содействие малому бизнесу школьников было выделено более 200 грантов. Для поддержки талантливых и мотивированных детей Фонд неоднократно выделял гранты на обучение в Международной школе «Мирас» и в *Astana IT University*, а также помог казахстанским школьникам принять участие в престижном конкурсе «*USTEM Robotics*» в США. Авторские работы в рамках проекта «Тәлімгер», которому Фонд оказал поддержку, легли в основу учебной программы, учебников и учебно-методических книг по предмету «Основы предпринимательства и бизнеса», преподаваемого в 10-11 классах казахстанских школ и колледжей.

Помимо помощи школьникам, учащимся колледжей и студентам Фонд считает важным внести свой вклад в повышение квалификации педагогов, совершенствование их знаний и навыков, поскольку именно они являются проводниками знаний будущих поколений казахстанцев. При поддержке Фонда «Халык» в южной столице был организован ежегодный городской конкурс педагогов «*Almaty Digital Ustaz*».

Важной инициативой стал реализуемый проект по обучению основам финансовой грамотности преподавателей из восьми областей Казахстана, что должно оказать существенное влияние на воспитание финансовой

грамотности и предпринимательского мышления у нового поколения граждан страны.

Необходимую помощь Фонд «Халык» оказывает и тем, кто особенно остро в ней нуждается. В рамках социальной защиты населения активно проводится работа по поддержке детей, оставшихся без родителей, детей и взрослых из социально уязвимых слоев населения, людей с ограниченными возможностями, а также обеспечению нуждающихся социальным жильем, строительству социально важных объектов, таких как детские сады, детские площадки и физкультурно-оздоровительные комплексы.

В копилку добрых дел Фонда «Халык» можно добавить оказание помощи детскому спорту, куда относится поддержка в развитии детского футбола и карате в нашей стране. Жизненно важную помощь Благотворительный фонд «Халык» оказал нашим соотечественникам во время недавней пандемии COVID-19. Тогда, в разгар тяжелой борьбы с коронавирусной инфекцией Фонд выделил свыше 11 миллиардов тенге на приобретение необходимого медицинского оборудования и дорогостоящих медицинских препаратов, автомобилей скорой медицинской помощи и средств защиты, адресную материальную помощь социально уязвимым слоям населения и денежные выплаты медицинским работникам.

В 2023 году наряду с другими проектами, нацеленными на повышение благосостояния казахстанских граждан Фонд решил уделить особое внимание науке, поскольку она является частью общественной культуры, а уровень ее развития определяет уровень развития государства.

Поддержка Фондом выпуска журналов Национальной Академии наук Республики Казахстан, которые входят в международные фонды Scopus и WoS и в которых публикуются статьи отечественных ученых, докторантов и магистрантов, а также научных сотрудников высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов нашей страны является не менее значимым вкладом Фонда в развитие казахстанского общества.

С уважением, Благотворительный Фонд «Халык»!

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н=2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н=2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2023

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагадинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2023

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2023

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 6. Number 406 (2023), 393-412
<https://doi.org/10.32014/2023.2518-1467.640>

ӘОЖ 65.32-51 (045)
МФТИ 06.71.07

© G. Kenges^{1*}, R. Berstembayeva², G. Mukasheva¹, G. Orynbekova¹,
D.T. Zhumanova¹, 2023

¹ Kazakh Agrotechnical Research University named after Saken Seifullin,
Astana, Kazakhstan;

² ESIL University, Astana, Kazakhstan.

E-mail: gulji@mail.ru

ECONOMIC AND SOCIAL IMPACT OF THE TRANSITION TO ORGANIC AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Kenges Gulzhihan — Kazakh Agrotechnical Research University named after Saken Seifullin, Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Accounting and Finance, Astana, Z11F9K5, Victory Avenue 62, Kazakhstan
E-mail: gulji@mail.ru. ORCID: 0000-0001-8529-8923;

Berstembayeva Rysty — ESIL University, Candidate of Economic Sciences, Associated Professor of the Department of Finance, Astana, Z00X3G2, Zhubanov STR., 7, Kazakhstan E-mail: rberstembayeva@gmail.com. ORCID: 0000-0002-0060-9954;

Mukasheva Gulzhan — Kazakh Agrotechnical Research University named after Saken Seifullin, Master of Economics, Senior Lecturer of the Department of Accounting and Finance, Astana, Z11F9K5, Victory Avenue 62, Kazakhstan
E-mail: gulzhan74@mail.ru. ORCID: 0000-0002-3020-6144;

Orynbekova Gulnar — Kazakh Agrotechnical Research University named after Saken Seifullin, Candidate of Economic Sciences, acting associate professor of the Department of Management and Marketing, Astana, Z11F9K5, Victory Avenue 62, Kazakhstan
E-mail: gulnar_1669@mail.ru. ORCID: 0000-0003-4327-1954;

Zhumanova Dametken — Kazakh Agrotechnical Research University named after Saken Seifullin, Candidate of Economic Sciences, Associate professor of the department Accounting and Finance, Astana, Z11F9K5, Victory Avenue 62, Kazakhstan.
E-mail: dzhumanova@mail.ru. ORCID: 0000-0002-4762-3235.

Abstract. The article analyzes the current state of the production and market of organic products in Kazakhstan and the current measures to regulate it. A set of principles, forms, methods and techniques of organic farming based on world and domestic experience is considered. Organic agriculture is becoming one of the most modern global trends, actively gaining momentum around the world: over the past 16 years, its area has increased 4 times, more than 2 million organic producers have been certified, more than three quarters of which are developing countries. Currently, about 1 % of the world's agricultural land is involved in organic production. The

purpose of the study of organic production in Kazakhstan is to develop new recommendations to the domestic market with the study of theoretical, scientific and methodological provisions and practices for improving the development of agricultural production in the modern world. The scientific novelty of the article is the analysis of the main indicators of organic farming in Kazakhstan, identification of problems in it, assessment of the domestic organic market, determination of its social impact. Methods of comparative analysis of statistical indicators, construction of diagrams and tables were used in economic analysis.

Keywords: agro-industrial complex, organic products, organic products market, organic farming, agriculture

© Г.К. Кеңес^{1*}, Р.К. Берстембаева², Г.М. Мукашева¹, Г.А. Орынбекова¹,
Д.Т. Жуманова¹, 2023

¹Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті,
Астана, Қазақстан;

²«ESIL University» мекемесі, Астана, Қазақстан.

E-mail: *gulji@mail.ru*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫНА КӨШУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ- ӘЛЕУМЕТТІК ӘСЕРІ

Кеңес Гүлжиһан Кеңесқызы — Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, экономика ғылымдарының кандидаты, «Есеп және қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, Астана, Z11F9K5, Жеңіс даңғылы 62, Қазақстан
E-mail: *gulji@mail.ru*. ORCID: 0000-0001-8529-8923;

Берстембаева Рысты Кудайбергеновна — «ESIL University» мекемесі, экономика ғылымдарының кандидаты, «Қаржы» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Астана, Z00X3G2, Жұбанов көшесі 7, Қазақстан.

E-mail: *rberstembayeva@gmail.com*. ORCID: 0000-0002-0060-9954;

Мукашева Гүлжан Муратбековна — Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, экономика ғылымдарының магистрі, «Есеп және қаржы» кафедрасының аға оқытушысы, Астана, Z11F9K5, Жеңіс даңғылы 62, Қазақстан

E-mail: *gulzhan74@mail.ru*, ORCID: 0000-0002-3020-6144;

Орынбекова Гүльнар Ахмедовна — Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, экономика ғылымдарының кандидаты, «Менеджмент және маркетинг» кафедрасының қауымдастырылған профессоры (доцент) м.а., Астана, Z11F9K5, Жеңіс даңғылы 62, Қазақстан

E-mail: *gulnar_1669@mail.ru*. ORCID: 0000-0003-4327-1954;

Жуманова Даметкен Туkenовна — Сәкен Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, экономика ғылымдарының кандидаты, «Есеп және қаржы» кафедрасының доценті, Астана, Z11F9K5, Жеңіс даңғылы 62, Қазақстан

E-mail: *dzhumanova@mail.ru*. ORCID: 0000-0002-4762-3235.

Аннотация. Мақалада Қазақстандағы органикалық өнім өндірісі мен нарығының қазіргі жағдайына және оны реттеу бойынша қолданыстағы шараларына талдау жасалған. Әлемдік және отандық тәжірибе негізінде

органикалық егіншілікті жүргізу принциптерінің, нысандарының, әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы қарастырылды. Органикалық ауылшаруашылығы бүкіл әлемде белсенді қарқын ала отырып, қазіргі заманғы әлемдік трендтердің біріне айналып отыр. Соңғы 16 жылда оның ауданы 4 есе өсті, 2 миллионнан астам органикалық өндірушілер сертификатталды, олардың төрттен үшінен астамы дамушы елдер. Қазіргі уақытта органикалық өндіріске әлемдік ауылшаруашылық жерлерінің шамамен 1 % қатысады. Қазақстандағы органикалық өнім өндірісін зерттеудің мақсаты қазіргі жағдайда әлемде аграрлық өндірісті дамытуды жетілдіру бойынша теориялық, ғылыми-әдістемелік ережелер мен тәжірибелерін зерттей отыра, отандық нарыққа жаңа ұсынымдарды әзірлеу болып табылады. Мақаланың ғылыми жаңалығы Қазақстандағы органикалық шаруашылықтың негізгі көрсеткіштерін талдай отырып, ондағы мәселелерді анықтап, отандық органикалық нарықты бағалай отырып, оның әлеуметтік әсерін анықтау болып табылады. Экономикалық талдауда статистикалық көрсеткіштерді салыстырмалы талдау, диаграммалар мен кестелерді құру әдістері қолданылды.

Түйін сөздер: Агроөнеркәсіптік кешен, органикалық өнім, органикалық өнім нарығы, органикалық егіншілік, ауыл шаруашылығы

© Г.К. Кеңес^{1*}, Р.К. Берстембаева², Г.М. Мукашева¹, Г.А. Орынбекова¹,
Д.Т. Жуманова¹, 2023

¹Казахский агротехнический исследовательский университет
им.С. Сейфуллина, Астана, Казахстан;

² Учреждение «ESIL University», Астана, Казахстан.
E-mail: gulji@mail.ru

ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ ПЕРЕХОДА К ОРГАНИЧЕСКОМУ СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Кеңес Гүлжиһан Кеңесқызы — кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры «Учет и финансы», Казахский агротехнический исследовательский университет имени Сакена Сейфуллина, Астана, Z11F9K5, проспект Жеңіс 62, Казахстан
E-mail: gulji@mail.ru. ORCID: 0000-0001-8529-8923;

Берстембаева Рысты Қудайбергеновна — кандидат экономических наук, ассоциированный профессор кафедры «Финансы», Учреждение «ESIL University», Астана, Z00X3G2, ул. Жубанова 7, Казахстан
E-mail: rberstembayeva@gmail.com. ORCID: 0000-0002-0060-9954;

Мукашева Гулжан Муратбековна — магистр экономических наук, старший преподаватель кафедры «Учет и финансы», Казахский агротехнический исследовательский университет имени Сакена Сейфуллина, Астана, Z11F9K5, проспект Жеңіс 62, Казахстан
E-mail: gulzhan74@mail.ru ORCID: 0000-0002-3020-6144;

Орынбекова Гульнар Ахмедовна — кандидат экономических наук, и.о. ассоциированного профессора (доцента) кафедры «Менеджмент и маркетинг», Казахский агротехнический исследовательский университет имени Сакена Сейфуллина, Астана, Z11F9K5, проспект Жеңіс 62, Казахстан
E-mail: gulnar_1669@mail.ru. ORCID: 0000-0003-4327-1954;

Жуманова Даметкен Туkenовна — кандидат экономических наук, доцент кафедры «Учет и финансы», Казахский агротехнический исследовательский университет имени Сакена Сейфуллина, Астана, Z11F9K5, проспект Женис 62, Казахстан
E-mail: dzhumanova@mail.ru. ORCID: 0000-0002-4762-3235.

Аннотация. В статье проведен анализ современного состояния производства и рынка органической продукции в Казахстане и действующих мер по ее регулированию. Рассмотрен комплекс принципов, форм, методов и приемов ведения органического земледелия на основе мирового и отечественного опыта. Органическое сельское хозяйство становится одним из самых современных трендов, активно набирая обороты во всем мире: за последние 16 лет его площадь увеличилась в 4 раза, сертифицировано более 2 миллионов производителей органических продуктов, более трех четвертей из которых-развивающиеся страны. В настоящее время в органическом производстве участвует около 1 % мировых сельскохозяйственных угодий. Целью исследования производства органической продукции в Казахстане является разработка новых рекомендаций отечественному рынку с изучением теоретических, научно-методических положений и практик по совершенствованию развития аграрного производства в современном мире. Научной новизной статьи является анализ основных показателей органического хозяйства в Казахстане, выявление проблем, оценка отечественного органического рынка и определение его социального воздействия. В экономическом анализе использовались методы сравнительного анализа статистических показателей, построения диаграмм и таблиц.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, органическая продукция, рынок органической продукции, органическое земледелие, сельское хозяйство

Кіріспе

Органикалық ауыл шаруашылығы егістік жерлердің жоғалуын азайту, судың ластануын, биоәртүрліліктің жоғалуын, азық-түлік шығынын және пестицидтермен улануды азайту арқылы әлеуметтік әл-ауқатқа ықпал етеді. Органикалық ауыл шаруашылығында қолданылатын егіншілік әдістері жергілікті жағдайлардағы қоршаған орта, бірегей биофизикалық және әлеуметтік-экономикалық шектеулер мен мүмкіндіктерге сәйкес дамиды. Жергілікті ресурстарды, жергілікті білімді пайдалана отырып, фермерлерді, тұтынушыларды және олардың нарықтарын біріктіре отырып, экономикалық жағдайлар мен ауылдық жерлердің дамуын жақсартуға болады.

Органикалық ауыл шаруашылығы ауылшаруашылық өнімділігін арттыру, құбылмалы ауа-райына тәуелділікті азайту және соның салдарынан азық-түлік қауіпсіздігін арттыру мақсатында шаруа қожалықтары өндіретін азық-түліктің арқасында немесе олар сататын өнімнен алынған пайданың арқасында әртараптандыруға және бейімделгіш басқаруға баса назар аударады.

Органикалық егіншілік жүргізу кезінде еңбек шығынының бірлігіне жоғары пайдаға қол жеткізе отырып, ауылдық жерлерде 30%-ға артық жұмыс орындарын ашуға болады деп есептелінген. (<https://www.fao.org/3/i7936r/i7936r.pdf>).

Органикалық ауыл шаруашылығы шағын шаруа қожалықтары жергілікті ресурстарды тиімдірек пайдаланады, бұл оларға нарықтарға қол жеткізуге және осылайша пайда табуға көмектеседі. Сонымен қатар, органикалық ауыл шаруашылығының арқасында базарлардан алыс ауылдық жерлерде азық-түлік өндірісінің орны өзгеруде.

Тұтастай алғанда, органикалық өндіріс өнімділігі дамыған елдерде қолданылатын қарқынды өндіріс жүйелерімен салыстырғанда 20 % - ға төмен, бірақ құрғақ және жартылай құрғақ аймақтардағы төмен өндіріс қарқындылығымен салыстырғанда 180 % - ға жоғары болуы мүмкін. Ылғалды климаты бар аудандарда күріш дақылдарының көлемі бірдей, ал негізгі көпжылдық дақылдардың өнімділігі төмендейді, дегенмен агроорман шаруашылығы қосымша тауарлар өндіруді қамтамасыз етеді.

Органикалық ауыл шаруашылығындағы өндірістік шығындар (тұқымдар, жалдау ақысы, жөндеу және жұмысшылардың жалақысы) әдеттегі өндіріске қарағанда едәуір төмен және дәнді және бұршақты дақылдарды өсіру кезінде 50–60 % - дан сүт шаруашылығында 20–25 % - ға дейін және Өсімдік шаруашылығы өнімдерін өндіруде 10–20 % - ға дейін өзгереді. Бұл байланысты синтетикалық материалдарға, суаруға және еңбекақыға, соның ішінде фермерлер мен жалдамалы жұмысшылардың отбасылық еңбегіне төмен шығындар. Жалпы шығындар, алайда, аз ғана аз болады әдеттегі типтегі ауыл шаруашылығына қарағанда, өйткені тұрақты шығындар (мысалы, жермен, ғимараттармен және техникамен байланысты) өтпелі кезеңдегі жаңа инвестицияларды (мысалы, жаңа бақтар, жануарларға арналған қондырғылар) және сертификаттауды ескере отырып көбейеді. (FiBL&IFOM-Organics international, 2020)

Әлемдегі және Қазақстандағы органикалық өндірісінің пайда болуын, сұранысын, ағымдық жағдайын талдау еліміздегі осы салада шешім қабылдайтын адамдар үшін де, мамандар, ғалымдар, фермерлер және басқа да мүдделі тұлғалардың кең ауқымы үшін де аталған өндірістің дамуының жалпы жағдайын тереңірек түсінуге, әлемдегі ағымдағы үрдістер мен кеңейту мүмкіндіктерін білуге мүмкіндік береді деп үміттенеміз.

Материалдар мен негізгі әдістер

Қолданылған материалдар негізінде ҚР ҰҒА Академигі, экономика ғылымдарының докторы Владимир Васильевич Григорук пен Евгений Владимирович Климовтың басшылығымен және тікелей қатысуымен 2015 жылы жүргізілген «Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығын дамытуды қолдау және институционалдық әлеуетті арттыру» азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымының (ФАО) жобасы бойынша орындалған зерттеулердің нәтижелері алынды.

Ауылшаруашылығын дамыту, соның ішінде органикалық өнімдерді шығару, шаруашылықтың әртүрлі нысандарындағы ауылшаруашылық кәсіпорындарының тиімділігін арттыру мәселелері көптеген танымал отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты.

Шетелдік экономистердің, атап айтқанда Фролова Н.Н., Скоорохова Е.Б.,

Матвеева Т.А., Т.П. Гафиятова, Дж.Х. Дэвис, С. Данкверт, Е.П. Задворнева, Дж. Кейнс, Ю.А. Козенко, В.К. Крутикова, В.З. Мазлоев, О.И. Хайруллина сияқты ғалымдардың еңбектеріндегі зерттеулерде нарықтық қатынастардың элементі тұрғысынан нарықтық реформаның нақты категориясы ретінде экономиканың аграрлық секторы қарастырылған.

Органикалық өнімдер өндірісін тиімді ұйымдастыру мен дамытудың шетелдік тәжірибесі ұлттық есептерде және шетелдік мерзімді баспасөздерде ұсынылған. Бұл бағыттағы ізденушілер: Б. Бёк, М. Клейнманн, Н. Прокопчик, Дж. Пол, Т. Рихтер, Д. Метера, И. Роза және т.б., олардың еңбектерінде органикалық өндірісті қалыптастырудың негізі қаланған, оның әлемдегі даму заңдылықтары мен тенденциялары анықталған. Олар алған нәтижелерді жоғары және объективті бағалай отырып, қазіргі жағдайда әлемдегі аграрлық өндірісті дамыту проблемасы өзекті және оны жүйелі шешуді қажет ететіні қамтылған.

Зерттеудің негізі болып ауылшаруашылығы саласындағы, соның ішінде органикалық шаруашылығының ерекшеліктерін ашатын жақын және алыс шетел ғалымдарының еңбектері табылады. Зерттеу барысында ғылыми-практикалық конференциялардың материалдары, Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік актілері, интернет-ресурстар пайдаланылды. Зерттеу топтау, салыстыру, жалпылау әдістеріне, жүйелік талдау әдістеріне негізделген. Зерттеудің анықтамалық базасы ретінде FIBL және IFOAM жариялаған «Органикалық ауыл шаруашылығы әлемі» зерттеулері – «Мировая органика» статистикалық жинақтары, материалдары мен жылнамалары, нормативтік-анықтамалық материалдар және ғылыми-зерттеу мекемелерінің әзірлемелері пайдаланылды.

Талқылау

Қазақстандағы органикалық өнім өндірісі мен нарығының қазіргі жағдайына және оны реттеу бойынша қолданыстағы шараларға баға беру үшін әлемдік және отандық тәжірибе негізінде органикалық егіншілікті жүргізу принциптерінің, нысандарының, әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы жинақталды. Органикалық өндіріске көшудің міндетті шарты ауылшаруашылық өнімдерін өндіруде және өңдеуде генетикалық түрлендірілген организмдерді (ГМО-ны) пайдаланудан толық бас тарту болып табылады, сол себепті, алдымен ГМО-ны қолданудың қазіргі жағдайына талдау жасау қажет. (https://ifoam.bio/sites/default/files/organic3.0_en.pdf)

Қазақстанда органикалық ауыл шаруашылығын дамыту үшін ауқымды экологиялық таза ауыл шаруашылығы алқаптары, агроқұрылымдардың көптігі, халықтың экологиялық таза ауыл шаруашылығы өніміне деген қызығушылығының артуы үшін айтарлықтай әлеует бар. Органикалық ауыл шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының (FiBL) және халықаралық органикалық егіншілік Федерациясының (IFOAM) деректері бойынша Қазақстан органикалық өнім өндіру көлемі бойынша 26 орында (2017 ж.) – 277145 га. Қазіргі заманғы әлемдік трендтердің бірі - органикалық ауыл

шаруашылығы бүкіл әлемде белсенді қарқын алуда. (<https://www.fao.org/3/i7936r/i7936r.pdf>).

Соңғы 16 жылда оның ауданы 4 есе өсті, 2 миллионнан астам органикалық өндірушілер сертификатталды, олардың төрттен үшінен астамы дамушы елдер. Қазіргі уақытта органикалық өндіріске әлемдік ауылшаруашылық жерлерінің шамамен 1% қатысады. Органикалық өндірістің даму тенденциялары әлемнің 170-тен астам елінде өзекті болып табылады және бұл көрсеткіш жыл сайын артып келеді, өйткені, органикалық өнімдер әртүрлі объективті себептерге байланысты халықтың көптеген топтарында сұранысқа ие бола бастады. Қазақстан органикалық өндірісті дамытуды қалыптастырудың белсенді сатысында тұр. Қазіргі уақытта халықаралық стандарттар бойынша сертификатталған 30-ға жуық өндіруші бар, оларға органикалық өнім өндіруге игерілетін 300 мың гектардан астам жер тиесілі. Қазіргі уақытта бұл өндіріс, ең алдымен, экспортқа бағдарланған, бірақ қажетті жағдайлар жасалған кезде Қазақстан өз ішкі нарығы үшін де өнім шығара алады. (Байдина, 2017)

Органикалық егіншілікке көшудің әлеуметтік артықшылықтарына мыналар жатады:

- Адами және әлеуметтік капиталды қалыптастыру (білім, Дағдылар, ашықтық, қатысу, сенім, ынтымақтастық және т.б.)

- Ауыл мен қала арасындағы әлеуметтік байланыстарды нығайту

- Қолдау институционалдық әлеуетті құру: зерттеу, білім беру, білімді тарату, кәсіби дайындық, демонстрация, инновация, ақпараттық-насихаттық жұмыс және т.б. үшін озық ауыл шаруашылығы практикасы бойынша ақпараттық және демонстрациялық бағдарламалар

- Бұл сыртқы ресурстарға және қымбат технологияларға тәуелділікті төмендетуі мүмкін, осылайша қауымдастықтағы фермерлер арасындағы бәсекеге қабілеттілік пен теңсіздікті төмендетеді.

- Бұл отбасы деңгейінде және ұлттық деңгейде азық түлік қауіпсіздігін арттырады

- Бұл мәдениеттің жандануы және қазіргі уақытта жойылып кету алдында тұрған дәстүрлі білімнің, наным-сенімдердің және құндылықтар жүйесінің қайта оралуы

- Бұл қоғамдастық деңгейінде жұмыс орындарын құруға ықпал етеді.

Органикалық ауылшаруашылық өнімдері мен азық-түлік нарықтары әлемнің көптеген елдерінде, ең алдымен АҚШ пен ЕО-да жұмыс істейді, онда органикалық өнімді сертификаттау мен сатудың тиісті инфрақұрылымы құрылған.

Органикалық өнімді тұтынуға ынталандыратын факторлар:

- Тамақтанудың экологиялық қауіпсіздігі;

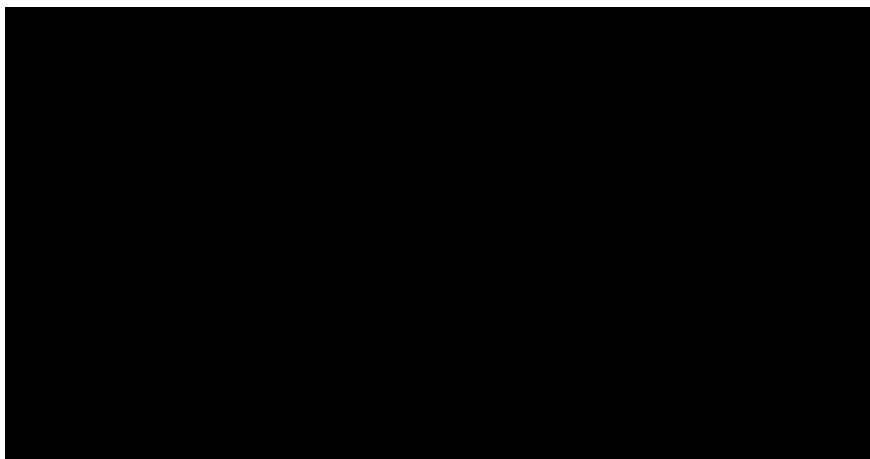
- Өнімнің жоғары сапасы мен балғындығы;

- Органикалық өнімдердің ең жақсы дәмдік қасиеттері;

- Өндіріс процесінде табиғи ортаны сақтау мүмкіндігі;

- Генетикалық түрлендірілген организмдердің болмауы.

Шетелде органикалық өнімдерді қолданушылардың құрамына талдау жасасак, органикалық өнімнің типтік тұтынушылары – бұл сатып алу қабілеті жоғары, орта және жоғары әлеуметтік тапқа жататын, отбасының денсаулығына аса қамқорлықпен қарайтын және жоғары сапалы өнімдерге бағдарланған қала тұрғындары екені анықталды. (<https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf>)

Сурет 1 – Органикалық азық-түлік өнімдерінің әлемдік нарығының құрылымы: бөлшек сауда көлемі әлем елдері бойынша, 2022 ж

Сарапшылардың пікірінше, әлемдегі органикалық өнімдер нарығы үнемі өсіп келеді. Өйткені, ол 2000 жылы 15 миллиард АҚШ долларына бағаланса, 2006 жылы шамамен 30 млрд. құрады, ал 2016жылы 80 млрд. АҚШ долларына жетті. Органикалық өнім айналымы 20 жыл бұрынғы көрсеткішпен салыстырғанда 5 еседен астам өсті. Әлемдік экономикалық дағдарыс кезеңдерінде оның өсуі көптеген елдерде баяулады. Органикалық өнімнің негізгі бөлігі әлемнің жоғары дамыған индустриалды елдерінде сатылады. Атап айтқанда, жалпы тұтынудың шамамен 78 %-ы Батыс Еуропа мен Солтүстік Америка елдеріне тиесілі. Органикалық өнімдердің ең үлкен нарықтары бар елдерге АҚШ, Германия және Франция кіреді (Сурет 1).

2022 жылдың нәтижелері бойынша жан басына шаққандағы органикалық тұтынудың ең жоғары деңгейі Швейцарияда болды, онда елдің орташа бір тұрғынына шаққандағы органикалық азық-түлік шығындары жылына – 221 еуро, Данияда – 162 еуро және Люксембургте – 164 еуроны құрайды.

Органикалық өнімдер еуропалық тұтынушыларға келесідей арналар бойынша сатылады:

- Тікелей сату (тікелей фермада сату, апталық базарларда, қаладағы жеке дүкендерде, пошта арқылы жіберу жүйесі және Интернет желісі арқылы сату);
- Фермерлер мен бөлшек сауда өкілдері мен мейрамханалар арасындағы тікелей келісім;

- Өндірістік кооперативтер арқылы сату;
- Сертификаттаудан өткен өңдеу кәсіпорындарына сату (диірмендер, наубайханалар, қасапханалар, сүт зауыттары, сыра қайнату зауыттары және т.б.);
- Көтерме сауда өкілдеріне сату.

Сондай-ақ, дәстүрлі тауарлармен қатар органикалық өнімдердің кең ассортиментін ұсынатын ірі азық-түлік дүкендері негізгі таратушы арналар болып табылады. Айта кету керек, бұл «үлкен азық – түлік дүкендері» дегеніміз сауда алаңы 400 м²-ге дейінгі азық-түлік дүкендері, 400–800 м² алаңы болса, супермаркеттер және 800 м²-ден асатын алаңдар – гипермаркеттер болып саналады. Көптеген елдерде мұндай дүкендер жалпы органикалық сатылымның 50 % - дан астамы қамтиды.

Сурет 2 – Бір тұрғынға шаққанда органикалық өнімді ең көп тұтынатын елдер, 2022 ж.

Азия елдері бойынша органикалық нарық тұрақты қарқынмен өсуде. Жыл сайын халықтың органикалық өндіріс туралы ақпаратқа деген, органикалық өнімдерге: органикалық тағамдар мен сусындарға сұраныс деңгейінің артуы байқалады. Алайда Азия елдері екі топқа: органиканы тұтынатын елдер және оны өндіретін елдер болып бөлінеді.

Органикалық сатылымның көп бөлігі бай елдерден, атап айтқанда Қытай, Жапония, Оңтүстік Корея, Гонконг, Малайзия және Сингапурдан келеді. Дегенмен, тұтынылатын органикалық өнімдердің аз ғана бөлігі осы елдерде тікелей өсіріледі. Бұл елдерге Австралия мен Океаниядан, Еуропадан және АҚШ-тан көптеген органикалық тағамдар мен сусындар (әсіресе өңделген өнімдер) әкелінеді. Азия елдерінің тағы бір тобында негізінен экспортқа бағытталған органикалық тамақ секторы бар. (FiBL&IFOM-Organics international, 2020)

Қазақстан Республикасындағы ауыл шаруашылығындағы қолданыстағы заңнама ауыл шаруашылығында тауар өндірушілердің мынадай ұйымдық-

құқықтық нысандарын қамтитын көп салалы жүйені қалыптастыруға мүмкіндік берді: корпоративтік үлгідегі ірі шаруашылықтар: ауыл шаруашылық кооперативтері, түрлі типтегі шаруашылық серіктестіктері және акционерлік қоғамдар; шаруа және фермер қожалықтары; азаматтардың жеке шаруашылықтары; мемлекеттік кәсіпорындар.

Олардың 2022 жылдың басындағы сандық сипаттамалары келесідей: ауыл шаруашылығы кооперативтерінің саны – 1460 бірлік, шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдар – 6965 бірлік, шаруа және фермер қожалықтары – 213560 бірлік, басқа мемлекеттік емес ұйымдар – 2964 бірлік, мемлекеттік ауыл шаруашылығы ұйымдары – 730 бірлік. Ауыл шаруашылық мақсатындағы 98,5 млн. гектар жердің 57,7 %-ы шаруа және фермер қожалықтарының, 41,0 %-ы мемлекеттік емес ауыл шаруашылығы заңды тұлғаларының және 1,3 %-ы мемлекеттік ауыл шаруашылығы ұйымдарының пайдалануында. Заңды түрде жеке меншікке сатып алу мүмкіндігінің болуына қарамастан жер учаскелерін тек 1293 мың га ауыл шаруашылығы жері немесе 1,3 % жеке және заңды тұлғалардың меншігінде. Ең ұсақ жер пайдаланушылар 1658,3 мың жалпы ауданы 261,9 мың га жуық жер учаскесін пайдаланатын жеке қосалқы шаруашылықтар болып табылады. Алға қойған мақсаттардың бірі – егіншілік мәдениетін өзгерту және жаңа ғылыми, технологиялық, басқарушылық жетістіктерді ескере отырып, мал шаруашылығының дәстүрлерін жандандыру; ірі экспорттық нарықтарды жаулап алу үшін ауыл шаруашылығын жаңа өнімдерін, атап айтқанда, органикалық өнімдер өндірісін жаппай өндіруге бағыт алу керек.

Соңғы екі онжылдықта қазақстандық нарықта «экологиялық таза өнім» деген ұғым кеңінен тарай бастады. Сонымен қатар, өндірушілер өз өнімдерін «экологиялық», «экологиялық қауіпсіз» деп атай бастады. Бүгінгі таңда нарыққа осы санаттағы өнім атауларының кем дегенде 10 нұсқасы ұсынылады: табиғи, экологиялық таза, экологиялық таза, фермерлік, табиғи, биологиялық, органикалық, органикалық және т.б. (Григорук, Аюлов, 2019).

Халықаралық деңгейде (БҰҰ, ЕО елдерінде) «биологиялық» және «экологиялық» терминдері органикалық өндіріс жүйесін сипаттау үшін қолданылады. Тиісінше, келесі ұғымдар «экологиялық өнім», «органикалық өнім», «биологиялық өнім» және олардың әртүрлі қысқарту және комбинациялық нұсқалары (мысалы, «био/эко/органикалық өнім») сертификатталған органикалық өніммен синоним ретінде қолданылады.

Соңғы бес жылда қазақстандық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің шаруашылық жүргізудің органикалық әдістеріне көшуге мүдделілігінің өсуі байқалады, бұл туралы ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің сауалнамалары да, олардың органикалық секторды дамыту мәселелері бойынша консультация беретін ұйымдарға өтініштерінің көбеюі де айғақтайды.

Органикалық нарықтың басымдылықты жақтарының бірі — органикалық өнімге тұтынушылық сұраныстың артуы. Шетелдік сұраныстың өсуі, ең алдымен, органикалық өнім нарығының жай-күйі туралы жыл сайынғы есептермен

куәландырылады. Қазақстанда бұл туралы интернет арқылы органикалық өнімдер саудасының дамуы, мамандандырылған дүкендердің пайда болуы, сондай-ақ халықтың алынған сауалнама нәтижелері куәландырады.

Қазақстанда органикалық егіншілікпен халықаралық стандарттарға сәйкес сертификатталған, атап айтқанда, Еуропалық Одақ елдерінің заңнамасына сәйкес келетін 30-ға жуық агроқұрылым айналысады. Негізінен, жобалар Еуропалық Одақтағы нақты клиенттердің экспорты мен қажеттіліктеріне бағытталған немесе әртүрлі халықаралық донорлық бағдарламалар арқылы жүзеге асырылады. Органикалық өнімнің негізгі өндірушілері шаруа қожалықтары болып табылады. Ақмола, Қарағанды, Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарының астық, оның ішінде бидай, жасымық, арпа, рапс, зығыр, бұршақ және т.б. экспорттауға бағдарланған органикалық өнім өндіруді 61 оператор (өндірушілер) және 7 импорттаушы жүзеге асырады. Оннан астам қазақстандық фирмалар өздерінің экологиялық таза өнімдерін экспорттайды. Олар әдетте ірі астық компаниялары. Экспорттаушы компаниялардан алынған мәліметтерге сәйкес, халықаралық стандарттар бойынша сертификатталған қазақстандық органикалық өнім Ресейге, Украинаға, Германияға, Англияға, Польшаға, Нидерландыға, Францияға және Италияға экспортталады. (Волкова және т.б., 2022).

Органикалық ауыл шаруашылығы институтының (FiBL) деректері бойынша ҚР-дан ЕО-ға экспортталатын органикалық заттардың сомасы жыл сайын шамамен 10 млн. еуроны құрайды. Қазақстандық өнімді сатып алуға Еуропалық Одақ елдерінен басқа, АҚШ, Қытай, мұсылман елдері аса мүдделі болып табылады. Қазақстан ФАО-мен органикалық өнімді дамыту мәселелері бойынша белсенді ынтымақтасады.

2018 жылы Қазақстанда органикалық өнімдерді есепке алу мен қадағалаудың дұрыстығы жүйесін енгізу бойынша техникалық қолдау жобасы іске қосылды. Бұл жүйе елдегі органикалық өнім нарығының ашықтығын қамтамасыз етеді және жергілікті өндірушілерге және экологиялық таза өнім жеткізушісіне деген сенімді нығайтады. Жоба Naturland e.V./Organic Services GmbH (Германия) және "ТАЛАП" қолданбалы зерттеулер орталығымен (Қазақстан) бірлесіп іске асырылуда. ФАО ҚР органикалық ауыл шаруашылығын дамыту тұжырымдамасының жобасын және ҚР органикалық ауыл шаруашылығын дамытудың Жол картасын әзірлеуде ҚР АШМ-н белсенді қолдайды. 2019 жылғы қыркүйекте Қазақстан Республикасының Үкіметі Ауыл шаруашылығы Министрлігі әзірлеген Органикалық Ауыл шаруашылығын дамытудың Жол картасын мақұлдады.

ҚР Статистика агенттігі 2014 жылғы наурызда өткізген «Халықтың өмір сүру сапасы» атты біржолғы зерттеуінің нәтижелеріне сәйкес, экологиялық таза өнімдерді тұтынудың үй шаруашылықтарының табыс деңгейіне тәуелділігі байқалады. (Гиззатова, 2017).

Деректерді жинау 12 мың шаруашылық үйіне сауалнама жүргізу (сұхбат беру) арқылы жүргізілді, бұл ретте сауалнамаға респонденттер өзі басқаратын

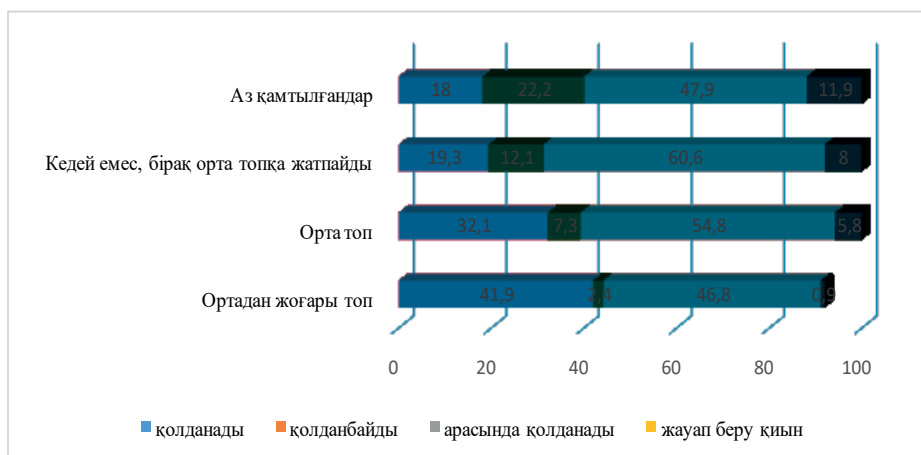
үй шаруашылығын 5 шартты әлеуметтік топтың біріне жатқызуды ұсынған үй шаруашылықтарының басшылары болды.

Респонденттерді әлеуметтік топтарға бөлу келесі кестеде көрсетілген:

Кесте 1 – Сауалнамаға қатысқан респонденттердің әлеуметтік топтарға бөлінуі

№	Әлеуметтік топтар	Көрсеткіштер:
1	Аз қамтылғандар	Азық-түлік, киім және аяқ киімге қаражат жетпейді
2	Кедей емес, бірақ жоқшылық бар. Орта топ	Азық-түлік, киім-кешек пен аяқ киім сатып алуға, тұрғын үй-коммуналдық қызметтерге ақы төлеуге жеткілікті қаражат бар, бірақ біз ұзақ мерзімді тауарларды сатып алуда қиындықтары бар
3	Орта топ	Азық-түлік сатып алу кезінде қиындықтар болмайды, негізгі азық-түлік емес тауарлар мен қызметтер, алу кезінде қиындықтар болмайды, Бірақ, қосымша тұрғын үй (пәтер) сатып алуға арналған қаражаттары, үйлер, саяжайлар), қымбат автомобиль және т.б. жеткіліксіз.
4	Ортадан жоғары топ	Олар сапалы өнімдерді тұтынады, жайлы жағдайда өмір сүреді, жұмыс істейді, өз кәсібі және/немесе табыс әкелетін мүлкі бар, бірақ, демалуға және қыдыруға жеткілікті бос уақыт жоқ
5	Қамтамасыз етілгендер (жағдайы өте жақсылар)	Жайлы өмір сүру үшін барлық ресурстары жеткілікті (білім, денсаулық, қаржы, мүлік, уақыт)

Нәтижесінде, үй шаруашылықтарының экологиялық таза өнімді пайдалану және тұтыну туралы пікірі әлеуметтік топқа жататындығына байланысты әр түрлі болды. Сауалнама нәтижелері бойынша өздерін жоғары орта тапқа жатқызған үй шаруашылықтарының 42 %-ы тұрақты түрде экологиялық таза өнімді пайдаланады және 46,8 %-ы аз қамтылғандарға қарағанда ішінара пайдаланады деп жауап берді, аз қамтылғандардың тек 18 % - ы экологиялық таза өнімді пайдаланады.

Сурет 3 – Әлеуметтік топтарына байланысты экологиялық таза өнімдерді пайдалану

Бұл жерде ескеретін жері ұлттық сертификаттау жүйелері, стандарттар болмаған жағдайда, көптеген тұтынушылар экологиялық таза өнімдерді тек «химиялық заттарсыз» деген түсінікпен байланыстырады. Мүмкін, сол себепті ауылдағы үй шаруашылықтары (36%) қалалық үй шаруашылықтарына қарағанда (20%) экологиялық таза өнімді көбірек пайдаланамыз деп жауап берген шығар, өйткені олар тұтыну себетінде (көкөністер, картоп, ет және сүт) негізгі өнімдерді өздері өндіреді және өндіріс процесін өздері бақылайды. Бұл ретте ауыл шаруашылығында өндірілген өнім көлемінде жеке қосалқы шаруашылықтарда сүт (шамамен 82%) және ет (шамамен 86%) өндірісінің салыстырмалы үлесі жоғары болып қалуда.

Органикалық өнімдер дәстүрлі өнімдерге қарағанда қымбатырақ болғандықтан, органикалық өнімдерге сұраныс пен халықтың тұрмыстық жағдайының деңгейі мен табысының көлемі тікелей байланысты екені байқалады. Бұл экономикалық тұрғыдан негізделген Энгель Заңына сүйене отырып, халықтың кірісі өскен сайын азық-түлік шығындары азаяды, ал тұтыну құрылымы жақсы өнімдерге қарай өзгереді. Бұл ең жоғары дамыған елдердің ондығына кіретін мемлекеттерде жақсы байқалады. Ол елдерде Халықтың азық-түлік өнімдеріне жұмсалатын шығыстарының ішінде органикалық өнімді сатып алу үлесі 16 %-дан аспайды. Қазақстанда тұтыну шығыстарының құрылымында халықтың азық-түлікке жұмсайтын шығыстарының үлесі жоғары болып қалуда және 41,9% құрайды, бірақ адамдардың әл-ауқатының есу деңгейімен бұл көрсеткіш азайып келеді.

Социологиялық сауалнамалардың деректеріне сәйкес, Қазақстанда органикалық өнімдер туралы хабардар респонденттер (43%) және органика үшін көбірек төлеуге дайын тұтынушылар (69%) қалыптасқан. Алайда, мұндай өнімнің қолданыстағы таңбаларына, логотиптеріне деген сенімділік жоқ. Бұл, ең алдымен, нормативтік-құқықтық базаның болмауына байланысты. Бұл ретте, респонденттердің басым көпшілігі (59%) мемлекеттік немесе жергілікті жеке ұйымдарға қарағанда, халықаралық нормалар және халықаралық бақылау органдарына сенім пайызы жоғары екенін атап өтті.

Сонымен қатар, тұтыну нормалары жеткіліксіз болса да, балаларын сапалы өнімдермен қамтамасыз етуге тырысатын отбасылар да бар, сондықтан балалары үшін экологиялық таза өнімдерді сатып алуға тырысады. Осылайша, органикалық өнімге тұтынушылық сұраныстың қалыптасу үрдістеріне талдау көрсеткендей, қазіргі уақытта органикалық өнімге сұраныс Алматы және Астана қалаларында қалыптасуда. Мұның объективті себебі – бұл елдің ең көп қоныстанған қалалары, оларда жан басына шаққандағы табыс деңгейі бойынша көш бастап тұр.

Сұраныстың қалыптасуын тежейтін келесі факторларды көрсетуге болады:

- Қазіргі уақытта ақпараттық кеңістікте (интернет, теледидар және т. б.) органикалық өндіріске қатысты мәселелер жиі көтерілетініне қарамастан, халықтың органикалық тауарлар туралы хабардар болуытөмен деңгейде және тұтынушылық қабілетсіздігі байқалады;

- Жалған таңбалаулар, тұтынушыны адастыратын жалған логотиптер, халықтың сенімсіздігі. Көптеген тұтынушылар өнімдердің шынымен органикалық екенін анықтау, оларды сендіру қиынға соғуда.

- Тұтынушылардың көпшілігі органикалық және бейорганикалық өнімдерді бір-бірінен арнайы көмексіз ажырата алмайды.

- Органикаға деген сұраныс халық тығыз орналасқан, экологиялық жағдайы нашар және халықтың төлем қабілеттілігі жоғары ірі мегаполистерде ғана қалыптаса бастаған.

- Органикалық өнімдерді стандарттау, сертификаттау және бақылау жүйесінің халықаралық нормалары мен ережелеріне балама ұлттық нормалардың болмауы ішкі нарықтың даму қарқынын айтарлықтай тежейді.

- Сұранысты қалыптастыру бойынша мемлекеттік деңгейде кешенді маркетингтік стратегиялардың болмауы.

Қазақстанның 4 облысында (Қостанай, Ақмола, Солтүстік Қазақстан және Қарағанды облыстарында) агроқұрылымдардың шаруашылық жүргізудің органикалық әдістеріне көшуінің әлеуметтік әсерін анықтау үшін сарапшылардан («Әліби» ШҚ) сауалнама, тереңдетілген сұхбат («Фирма Диканшы» АҚ, «ЕКО GRAIN EXPO» АҚ), фокус-топтар («ЕКО vision» АҚ) арнайы зерттеулер жүргізілді.

Қызығушылық танытқан мәселелердің ішінде мыналар ерекше болды:

- органикалық өнімнің әлеуетті тұтынушысы дегеніміз не?;
- ол «органикалық өнім» терминін қалай қабылдайды?
- ол органикалық өнімді қолдануға, сатып алуға дайын ба және қандай жағдайда органикалық өнімді сатып ала алады?
- тұтынушылардың ұлттық өнімдер импортталғандарға қарағанда қауіпсіз және сапалы екеніне сенімділігі бар ма, егер солай болса, оның негізінде не жатыр: тұрақты ұлттық дәстүрлер, нашар хабардарлық, «барлық шетелдіктерге» сенімсіздік немесе тағы басқа?

Бұдан басқа, органикалық ауыл шаруашылығы кешенін дамыту және органикалық өнімді тұтыну тақырыптары бойынша бұрын жүргізілген әлеуметтанулық зерттеулердің нәтижелері талданды. Зерттеу ауқымының шектеулі болуына байланысты алынған нәтижелер алдын-ала және негізінен сапалы болып табылады. Сонымен қатар, олар тұтынушылардың мінез-құлқында ортақ белгілердің болуын да, кейбір ұлттық ерекшеліктерді де көрсетеді.

Органикалық шаруашылықтардың экономикалық артықшылықтары:

Қолма-қол ақшаны үнемдеуге мүмкіндік береді, өйткені қымбат синтетикалық пестицидтер мен тыңайтқыштарды сатып алуға қажеттілік болмайды.

Ішкі және халықаралық экспорттық нарықтарға және сертифицирталған органикалық тауарлар жоғары бағаға бағаланады;

Органикалық ауыл шаруашылығы елдерге табиғи капиталды сақтауға және байытуға мүмкіндік береді;

Зиянды шығарындарды азайту, табиғи көміртекті сіңіргіштерді құру, органикалық заттарды сақтау, топырақтың құнарлылығына және биоәртүрліліктің артуына әсер етеді.

Органикалық ауыл шаруашылығы елдерге зиянды шығарындыларды азайту, табиғи көміртекті сіңіргіштерді құру, оның құнарлылығына әсер ете отырып, биоәртүрлілікті арттырып, топырақтағы органикалық заттарды сақтау арқылы табиғи капиталды сақтауға және байытуға мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, органикалық егіншіліктің қоғамдық игіліктер мен қызметтерге оң әсерін халықаралық ұйымдардың мамандары 40 долларға бағалайды және көміртегі шығарындыларын азайту арқылы қосымша әр гектар бойынша 30 АҚШ долларындай артық пайда табуға болады екен. Сонымен қатар, топырақ эрозиясы және пестицидтердің ластануы сияқты жағымсыз сыртқы әсерлерді жою арқылы органикалық ауыл шаруашылығы 150 доллардан 200 доллар аралығында артық пайда әкеледі екен. Жалпы, органикалық егіншіліктің қоршаған ортаға тигізетін пайдасы 220-270 долларға тең деп бағалайды. (Нерсисян А, 2017)

БҰҰ-ның Азық-түлік және ауыл шаруашылығы мамандарының бағалауы бойынша табиғи капиталға, органикалық егіншілікке оң әсер етумен бірге, ауылдық жерлерде 30% - ға көп жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді. (Мазлоев В.З., Хайруллина О.И., 2019).

Органикалық егіншілікпен айналысқан кезде ұсақ шаруа қожалықтары Еңбек ресурстарын тиімдірек пайдаланады, бұл оларға нарықтарға қол жеткізуге және осылайша алынған пайданы арттыруға көмектеседі. Бұл тұрғыда ауылдық аумақтардың адами капиталының дамуы туралы айтуға болады. Экономикалық категория ретінде ауылдық аумақтардың адами капиталы кең тарай бастады, ал қазіргі зерттеушілер бұл ұғымды адам әлеуеті, ресурс немесе ауыл халқының еңбекке қабілеттілігі сияқты ұғымдардан ажырата түсіндіреді. Ұлттық экономиканың өсуіне әсер ететін ауыл дамуының өндірістік факторы ретінде анықталады. (Зайцева М.В., Метелькова Е. И., Свистунова И.Г., 2019)

Бұл ретте, олардың пікірінше, білім, дағдылар, қабілеттер жиынтығында, оның ішінде физикалық, ауыл тұрғындарының жиынтығында іске асырылған ауылдық аумақтардың адами әлеуеті, егер экономикалық нәтиже берсе, капиталға айналады. Яғни, әлеуметтік-экономикалық дамуға заманауи көзқарас тұрғысынан ауылдық аумақтардың адами капиталы ауыл халқының білімі, дағдылары, қасиеттері мен қабілеттерінің жиынтығы ретінде қарастырылады, олардың қолданылуы оған табыс пен әлеуметтік әсер алуды қамтамасыз етеді.

Нәтижелер. Қазақстан Республикасында органикалық ауыл шаруашылығына көшу ел дамуының жаңа саяси бағыты ретінде бір мезгілде екі мәселенің – экономикалық даму мен экологиялық қорғаудың оңтайлы шешімі болады деп болжауға болады, егер экологиялық және экономикалық тәсілдер өзара тиімді және саяси шешімдерді қалыптастыру мен қабылдау процесінде теңдестірілген болса. Қазіргі уақытта, органикалық ауыл шаруашылығын

одан әрі дамыту елді экологиялық жаңғыртудың тиімді жобаларының біріне айналуы мүмкін. Осыған байланысты келесі қадамдарды орындау қажет:

Ортақ мақсаттарға өзара тиімді қол жеткізу үшін экономика мен ауыл шаруашылығы министрліктерінің мақсаттары мен функцияларын қайта қарау және интеграциялау; туындаған проблемаларды талдау және бақылау, сондай-ақ өзара тиімді ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді әзірлеу үшін білікті мамандар тобын құру;

Бизнес сектор өкілдерінің экономикалық және экологиялық мәселелерді шешуге белсенді қатысуы. Органикалық ауыл шаруашылығы жөніндегі жобаларды дамытуға және іске асыруға бизнес секторды тарту экономикалық және экологиялық проблемаларды шешу үшін инновациялық технологиялық және техникалық тәсілдерді енгізуге үлкен серпін береді;

Органикалық ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталған ғылыми-зерттеу бағдарламалары мен жобаларын әзірлеу және іске асыру үшін мемлекеттік деңгейде қаржылық және техникалық көмек көрсету;

Азаматтық қоғамның органикалық өнімдерді өндіруді және оған қол жеткізуді ілгерілетуге белсенді қатысуы, бұл халықтың денсаулығының жақсаруына, сондай-ақ жалпы қоршаған ортаның жай-күйіне тікелей әсер етеді;

Органикалық ауыл шаруашылығын дамытуды қолдауға бағытталған мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу, атап айтқанда, күтпеген экономикалық, қаржылық және басқа да тәуекелдерді жеңілдету мақсатында органикалық ауыл шаруашылығымен айналысқысы келетін және өтпелі кезеңдегі фермерлер үшін субсидиялар мен гранттар беру.

Экологиялық мәселелер бойынша жаңа білім беру бағдарламаларын, тренингтер мен семинарларды енгізу, сондай-ақ білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде органикалық ауыл шаруашылығы туралы хабардар етуді арттыру.

Органикалық өнімдерді өндірудің негізгі әдістері ауысуға ықпал ететін факторларға және оның негізгі қиындықтарына келетін болсақ, мыналарды айтуға болады:

- Дәстүрлі ауыл шаруашылығының көп жылдық тәжірибесінен кейін басқарудың жаңа әдістеріне көшуге өтпелі кезеңнің психологиялық күрделілігі;
- Шаруашылық жүргізудің органикалық тәсілі дәстүрліге қарағанда күрделірек болғандықтан, өндірушінің қателіктер жіберу ықтималдығы артады, соның салдарынан өнімділік айтарлықтай төмендейді, аурушандық, арамшөптермен бітелу және өсімдіктердің зиянкестермен ластануы артады;
- Органикалық шаруашылықты жүргізу әдістері мен тәсілдері туралы ақпарат пен білімнің төмен деңгейі;
- Сертификаттауға қосымша шығындар;
- Өнімдерде синтетикалық консерванттарды қолдануға тыйым салу оны сату мерзімін едәуір қысқартуы мүмкін.

Дегенмен, органикалық ауылшаруашылығын қолға алу, оның дамуын кеңейтуге мынадай ынталандырушы факторлармен әсер етуге болады:

- Өнімді жоғары бағамен сату мүмкіндігі;
- Сапаны арттыру есебінен өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;
- Сыртқы нарықтарда органикалық өнімге сұраныстың артуына байланысты экспорттық әлеуетті арттыру;
- Ауыспалы егісте бұршақ дақылдарының алуан түрін қолдану, бұл жемшөп пен топырақтағы азот деңгейін ұстап тұру мәселесін шешуге мүмкіндік береді;
- Жұмыс күшін ұтымды пайдалану және кәсіпорынның кірісін экономикалық қайта өңдеу мен өнімді тікелей өткізуді ұйымдастыру арқылы арттыру мүмкіндігі;
- Қоршаған ортаға және денсаулыққа қамқорлық;
- Минералды тыңайтқыштар мен пестицидтердің жоғары құны.

Қорытынды

Қазақстанда органикалық ауылшаруашылық өндірісін дамыту үшін үлкен әлеует пен мүмкіндіктер бар. Жер ресурстарының болуы, флора мен фаунаның көптігі органикалық ауылшаруашылық өндірісін дамытуға мүмкіндік береді, бұл экологияландыруға, ресурстарды үнемдеуге және топырақ құнарлылығын қалпына келтіруге айтарлықтай серпін береді. Отандық органикалық өндірушілердің айрықша мүмкіндігі, ол – «органикалық идеяны» ұстану. Экономиканың бұл секторы өте жас және баяу қарқынмен дамып келеді. Органикалық өнімдерді өндіру көлемі, ассортимент тобы және оның таралу дәрежесі әлі де қарқынды емес. Оның дамуының тежеуші факторлары: өндіріс салалары мен өнім түрлері бойынша органикалық өнім өндірудің нақтыланған бірыңғай тұжырымдамасының болмауы; органикалық өнім өндірушілерді мемлекеттік қолдаудың және ауыл шаруашылығы инфрақұрылымын дамытуды қолдаудың болмауы; халықтың төлем қабілеттілігінің әлсіздігі болып табылады; өндірушілердің тұтынушыны алдауы (көптеген бұрмаланулар).

Органикалық ауыл шаруашылығының маңызды проблемасы оның төмен өнімділігі болып табылады, бірақ ол органикалық өнімдердің әлдеқайда жоғары бағасымен толтырылады. Органикалық егіншілік топырақ құнарлылығының жоғалуына байланысты ауыл шаруашылығы саласының бірқатар экологиялық мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Органикалық егіншілік өндірістің жабық циклін қамтамасыз етеді, топырақ құнарлылығының сақталуын қамтамасыз етеді, адамдардың ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамтылуын арттырады, топырақ құрылымын жақсартады, Биоәртүрлілікті, адам мен жануарлардың денсаулығын жақсартады және тағамның дәмін жақсартады. Осылайша, органикалық ауыл шаруашылығы жасыл экономиканың драйвері ретінде қоршаған ортаны жақсартуға және оған қатысатын барлық адамдар үшін өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Біздің еліміздің артықшылығы өндірілетін өнімнің экологиялық тазалығында болуы отыр. Біз әлемді өз жер алқаптарымызбен, картон пен көкөніс-бақша дақылдарының жалпы өнімімен сұраныс тудыра аламыз. Қазақстан органикалық өнімдерді өндіруші және жеткізуші ретінде әлемдік қауымдастықтың назарында бола алады. Қазақстан органикалық

көкөністерді өндіру мен экспорттауды дамыту үшін барлық мүмкіндіктерге ие. Ол үшін инспекциялық бақылаудан, жерді сертификаттаудан өту, аккредиттеу, таңбалау, логотип алу және т.б. мәселелерді шешу қажет. Сонымен қатар, халықаралық нарықтарға қол жеткізу үшін логистикалық мәселерді шешіп, жол ашуымыз керек.

Сонымен қатар, әлемде азық-түліктің, соның ішінде көкөністердің жетіспеушілігі өршіп тұр. Кейбір елдерде органикалық өнімдер түгіл, қарапайым азық-түлікпен қамтамасыз етілмеген. Планета халқы үшін азық-түлік тапшылығы мен өнім өндірісі күрт төмендейтін органикалық егіншілікті біріктіру өте қиын. Осыған байланысты органикалық егіншілік оқшауланбауы керек, ол қолданыстағы агроазық-түлік кешеніне органикалық түрде еніп, оның маңызды құрамдас бөлігі болуы керек. Органикалық егіншілікте (көкөніс шаруашылығында) біз тек өсірілген өнімнің органикалық қауіпсіздігі (экологиялық тазалығы) туралы ғана емес, сонымен қатар қоршаған орта топырақ, ауа, су, жануарлар мен өсімдіктер әлемі үшін қауіпсіздікті де ескерілуі керек. Әрине, бұл жерде сертификаттау маңызды, бірақ біз басқа өндірушілерге артықшылықтар мен қосымша табыс беретін сертификат үшін ғана емес, сонымен қатар болашақ үшін топырақтың, өсімдіктердің, өнімдердің қауіпсіздігін, тазалығын қамтамасыз ету, өскелең ұрпақтың органикалық егіншілік мәдениетін қалыптастыру, олардың санасына әсер ету үшін дамыту қажет.

Қаржыландыру туралы ақпарат. Бұл мақала BR10765064 «Халықаралық және шетелдік стандарттар мен талаптарға және басым өткізу нарықтарына сәйкес Қазақстан Республикасында органикалық өндірісті дамытуды нормативтік-құқықтық және әдістемелік қамтамасыз ету» ғылыми-техникалық бағдарламасы шеңберінде дайындалған.

ӘДЕБИЕТТЕР

Kimmo Leppo, Eeva Ollila, Sebastián Peca, Matthias Wismar, Sarah Cook [Электрондық ресурс]: Здоровье во всех стратегиях. Использование возможностей, реализация стратегий. http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/266310/Health-in-all-policies-Rus.pdf

Organic for Truly Sustainable Farming & Consumption [Электрондық ресурс] https://ifoam.bio/sites/default/files/organic3.0_en.pdf

The World of Organic Agriculture. Statistics & emerging trends 2018 - 2022. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf>

FiBL&IFOM-Organics international. Мир сельского хозяйства. Статистика и новые тенденции 2020 года. - Париж, 2020. - 216 с.

Байдина И., «Зеленая» экономика - экономика завтрашнего дня // Современная экономика: актуальные проблемы, достижения и инновации: материалы IX междунар. науч.-практ. конф.- Пенза, 2017. - С. 224-226.

В.В. Григорук, А.М. Аюлов, Казахский НИИ экономики агропромышленного комплекса и развития сельских территорий, Алматы, Гуманитарно-техническая академия, Кокшетау, Республика Казахстан, DOI 10.17238/issn1998-5320.2019.38.223

Волкова И.А., Леушкина В.В., Погребцова Е.А. Органическое сельское хозяйство как драйвер развития зеленой экономики // Креативная экономика. – 2022. – Том 16. – № 6. – С. 2381-2394. – doi: 10.18334/ce.16.6.114747

Гиззатова А.И., Формирование спроса и предложения на агропродовольственном рынке Республики Казахстан / А.И. Гиззатова // Проблемы агрорынка. - 2017.- №1.- С. 79-85.

«Зеленая» экономика: реалии и перспективы в Казахстане. World Bank group, Samruk Kazyna.- Астана, 2018. -37 с.

Григорук В.В. Ориентация агроформирований Казахстана на ведение органического сельского хозяйства // Проблемы агрорынка. 2015; (3):5-13.

Зайцева М.В., Метелькова Е. И., Свистунова И.Г., Формирование и использование человеческого капитала сельских территорий: дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / Воронежский государственный аграрный университет. – Краснодар, 2019. – 193 с.

Мазлоев В.З., Хайруллина О.И. Институциональные основы государственной поддержки агропродовольственного экспорта: зарубежный опыт и российский опыт // экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2019. – № 10. – с. 11-17. – DOI: 10.31442/0235-2494-2019-0-10-11-17.

Молдашев А.Б., Состояние, проблемы и перспективы развития органического сельского хозяйства в Казахстане/ А.Б.Молдашев, Ч.У.Акимбекова // Проблемы агрорынка. - 2017. - № 4. - С. 7-14.

Нерсисян А. Учебное пособие по органическому сельскому хозяйству / А. Нерсисян, А. Шамилов; Региональное отделение по Европе и Центральной Азии Продовольственной и сельскохозяйственной Организации Объединенных Наций. – Будапешт, 2017. – С. 12.

Сансызбаева Х.Н., Разработка модели устойчивого социально-экономического развития в контексте реализации Концепции перехода Республики Казахстан к «зеленой» экономике / Х.Н. Сансызбаева.- Алматы: Научно-исследовательский институт инновационной экономики, 2018.- 28 с.

Сулейменова Н.Д., Сейдахметова Б.К, Долханов Ж.Д., «Зеленая» экономика как элемент устойчивого развития экономики Казахстана // Проблемы внедрения международных стандартов аудита и бухгалтерского учета, практика их применения в странах СНГ: материалы междунар. научн.-практ. конф.- Астана, 2019. - С. 364-368.

Тогоев А.И., Тогоева С.И. Определение и оценка экологических показателей европейских стран на современном этапе // Актуальные проблемы безопасности жизнедеятельности и экологии: материалы III между- нар. научн.-практ. конф. с научной школой для молодежи.- Тверь: Тверской государственной технический университет, 2017.- С. 338-341.

Фролова Н.Н., Скоморохова Е.Б., Матвеева Т. А. Нормативная база производства и реализации продукции органического производства и продукции с улучшенными экологическими характеристиками // вестник Всероссийского научно-исследовательского института масел. – 2020. – № 1-2. – с. 119-121. – DOI: 10.25812/VNIIG.2020.60.51.003.

Халиль М.Р., Концепция «зеленой» экономики: основные положения и перспективы, экономические механизмы и условия перехода к «зеленой» экономике // Молодой ученый. - 2018. - № 45 (231). -С. 98-100.

REFERENCES

Kimmo Leppo, Eeva Ollila, Sebastibn Pesa, Matthias Wismar, Sarah Cook [Electronic resource]: Health in all strategies. Seizing opportunities, implementing strategies. http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0018/266310/Health-in-all-policies-Rus.pdf

Organic for Truly Sustainable Farming & Consumption [Electronic resource] https://ifoam.bio/sites/default/files/organic3.0_en.pdf

The World of Organic Agriculture. Statistics & emerging trends 2018 - 2022. URL: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1344-organic-world-2022.pdf>

FiBL&IFOM-Organics international. World of Agriculture. Statistics and new trends for 2020. - Paris, 2020. - 216 p.

Baidina I., “Green” economy - the economy of tomorrow // Modern economics: current problems, achievements and innovations: materials of the IX international. scientific-practical Conf.-Penza, 2017. - pp. 224-226.

V.V. Grigoruk, A.M. Ayulov, Kazakh Research Institute of Agricultural Economics and Rural Development, Almaty, Humanitarian and Technical Academy, Kokshetau, Republic of Kazakhstan, DOI 10.17238/issn1998-5320.2019.38.223

Volkova I.A., Leushkina V.V., Pogrebtsova E.A. Organic agriculture as a driver for the development of a green economy // *Creative Economy*. – 2022. – Volume 16. – No. 6. – P. 2381-2394. – doi: 10.18334/ce.16.6.114747

Gizatova A.I., Formation of supply and demand in the agri-food market of the Republic of Kazakhstan / A.I. Gizatova // *Problems of the agricultural market*. - 2017.- No. 1.- P. 79-85.

“Green” economy: realities and prospects in Kazakhstan. World Bank group, Samruk Kazyna.- Astana, 2018. -37 p.

Grigoruk V.V. Orientation of agricultural formations of Kazakhstan towards organic agriculture // *Problems of the agricultural market*. 2015; (3):5-13.

Zaitseva M.V., Metelkova E.I., Svistunova I.G., Formation and use of human capital in rural areas: dis. Ph.D. econ. Sciences: 08.00.05 / Voronezh State Agrarian University. – Krasnodar, 2019. – 193 p.

Mazloev V.Z., Khairullina O.I. Institutional foundations of state support for agri-food exports: foreign experience and Russian experience // *economics of agricultural and processing enterprises*. – 2019. – No. 10. – p. 11-17. – DOI: 10.31442/0235-2494-2019-0-10-11-17.

Moldashev A.B., State, problems and prospects for the development of organic agriculture in Kazakhstan / A.B. Moldashev, Ch.U. Akimbekova // *Problems of the agricultural market*. - 2017. - No. 4. - P. 7-14.

Nersisyan A. Textbook on organic agriculture / A. Nersisyan, A. Shamilov; Regional Office for Europe and Central Asia of the Food and Agriculture Organization of the United Nations. – Budapest, 2017. – P. 12.

Sansyzbaeva Kh.N., Development of a model of sustainable socio-economic development in the context of the implementation of the Concept of the transition of the Republic of Kazakhstan to a “green” economy / Kh.N. Sansyzbaeva.- Almaty: Research Institute of Innovative Economics, 2018.- 28 p.

Suleimenova N.D., Seidakhmetova B.K., Dolkhanov Zh.D., “Green” economy as an element of sustainable development of the economy of Kazakhstan // *Problems of implementation of international auditing and accounting standards, practice of their application in the CIS countries: materials of the international. scientific-practical Conf.* - Astana, 2019. - pp. 364-368.

Togoev A.I., Togoeva S.I. Determination and assessment of environmental indicators of European countries at the present stage // *Current problems of life safety and ecology: materials of the III international. scientific-practical conf. with a scientific school for youth*. - Tver: Tver State Technical University, 2017. - P. 338-341.

Frolova N.N., Skomorokhova E.B., Matveeva T.A. Regulatory framework for the production and sale of organic products and products with improved environmental characteristics // *Bulletin of the All-Russian Scientific Research Institute of Oils*. – 2020. – No. 1-2. – c. 119-121. – DOI: 10.25812/VNIIG.2020.60.51.003.

Khalil M.R., The concept of a “green” economy: basic provisions and prospects, economic mechanisms and conditions for the transition to a “green” economy // *Young scientist*. - 2018. - No. 45 (231). -WITH. 98-100.

**МАЗМҰНЫ
ПЕДАГОГИКА**

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздықбаева, А.М. Байкулова ЖЕЛІЛІК КОММУНИКАЦИЯ МӘДЕНИЕТІ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ЭТИКЕТ ТЕОРИЯЛАРЫНЫҢ ДИСКУРСТЫҚ ТАЛДАУЫ.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.Қ. Қорғанбаева, Д.Ә. Қаражанова МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	18
С.Қ. Әбілдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, Қ.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДА КӨЛДЕНЕҢ DAҒДЫЛАРДЫ ДАМЫТУ.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Кітапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ БАҒАЛАУ – МЕКТЕПТЕГІ МЕТАПӨНДІК БІЛІМ БЕРУ НӘТИЖЕЛЕРІН МОНИТОРИНГЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкевич БИОАЛУАНТҮРЛІКТІ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕСІН ТҰРАҚТЫ ДАМУ МҮДДЕСІНДЕ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ КІРІКТІРУ.....	52
А.Н. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серікова STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ТОП БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУ БАРЫСЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАОК-ДЫҢ MAҢЫЗЫ	76
М. Аширимбетова, Д. Шаяхметова УНИВЕРСИТЕТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН БІЛУ DEҢҒЕЙІН ЖОҒАРТУДА КОГНИТИВТІ СТРАТЕГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Құлжанбекова, А. Хамидова ТҰРАҚТЫ ДАМУ ҮШІН ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ БІЛІМ БЕРУ BAҒДАРЛАМАСЫНА МЕДИА САУАТТЫЛЫҚТЫ ЕНГІЗУ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Қуралбаева, А.Б. Сақулова ОРТА МЕКТЕПТІҢ ҚАЗАҚ ТІЛІ ОҚУЛЫҒЫНА ЕНДІРІЛГЕН МӘТІНДЕРДІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ MAҢЫЗЫ.....	112
М. Ерденев МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОБОТАНИКАЛЫҚ БІЛІМДІ СЫНЫПТАН ТЫС ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ҒЫЛЫМИ ТАНЫМДЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	126
Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева ЖЕТІСУ ОБЛЫСЫНДА ПОШТА-ТЕЛЕГРАФ МЕКЕМЕ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ (XIX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫ- XX ҒАСЫРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ).....	142
Ғ.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ STEM ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ІЗДЕНУШІЛІК DAҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	153
Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимқулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНЫҢ «TEHDEУЛЕР MEH TEHСІЗDІKTEP» MAЗMҰNDЫҚ ЖЕЛІСІН ОҚЫП-ҮЙPEHУDE APACAC OҚЫТУ TEХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ.....	169
Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абильдинова, Джелал Карача ӘДЕБИ ШОЛУ: ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ MEH БІЛІМ БЕРУДЕГІ AҚПAPATТЫҚ TEХНОЛОГИЯЛАP APACЫHDAҒЫ BAЙЛAHC.....	185
М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ИСЛАМНЫҢ ТАРАЛУ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ KEЙБІP MӘCEЛEP (Bатыс зерттеушілерінің еңбектері бойынша).....	196
Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Аманғалиева ОРТА MEКTEПTE TPИГОНOMETPИЯЛЫҚ ФУHКЦИЯЛАP APҚЫЛЫ KEЙБІP ФОРМУЛАЛАРДЫ ДӘЛEЛDEУ.....	212

Г.Б. Қыдырбаева, А.С. Стамбекова БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ СЛІТ ТЕХНОЛОГИЯСЫНА КӨЗҚАРАСТАРЫ.....	229
Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдавлетова, Б. Еділ, Р.Ж. Мрзабаева «СЫРЫМ ДАТУЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС» ТАҚЫРЫБЫН ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ПӘНІНДЕ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	242
Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова ЖАППАЙ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРСТАРЫ (MOOCS) – БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУ ҚҰРАЛЫ.....	254

ЭКОНОМИКА

А.А. Абдикадинова, Ж.Т. Темірханов ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ: МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ПЕРСПЕКТИВАСЫ.....	271
Е.Б. Аймағамбетов, М.Қ. Жоламанова, Е.А. Ставбунник ӨҢІРДІҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУЫН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЖАЙ- КҮЙІН ТАЛДАУ (ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА).....	288
А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, С. Christauskas МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТИ ДАМУЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ТАБИғИ РЕСУРСТАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	302
Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАРЖЫЛЫҚ САУАТТЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ.....	316
М.Қ. Болсынбек, Р.А. Ерниязов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова БУХГАЛТЕРИЯДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ.....	333
А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, Қ.Ж. Демеуова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКА САЛАЛАРЫ БӨЛІНСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.....	345
З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов ЛОГИСТИКА КӘСПКЕРЛІК ТИІМДІЛІГІНІҢ НЕГІЗГІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	358
А.М. Казамбаева, С.М. Есенғалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А. А. Саякбаева АУЫЛШАРУАШЫЛЫҚ ӨНДІРСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ТӘСІЛДЕРІ: ҒЫЛЫМ МЕН БИЗНЕС АРАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ РӨЛІ.....	376
Г.К. Кеңес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ОРГАНИКАЛЫҚ АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫНА КӨШУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ-ӘЛЕУМЕТТІК ӘСЕРІ.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Қадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ДАМУШЫ ЕЛДЕРДЕГІ ТІКЕЛЕЙ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАР (АФРИКА ҰЛЫ КӨЛДЕРІ ЕЛДЕРІНІҢ МЫСАЛЫНДА).....	413
Б.С. Қорабаев, Г. Абуселидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ТАБИғАТТЫ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ШЫҒЫНДАР ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ЕСЕБІ МЕН ТИІМДІЛІГІН ТАЛДАУ МОДЕЛДЕРІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусаинов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова КӨШІ-ҚОН САЯҚАТЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫНЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б.Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов ӨҢІРДІҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....	462
Е.Т. Меңдіқұл, Г.К. Кеңес, Ж.К. Басшиева, Э.С. Балапанова, Р.К. Айтманбетова АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕН ЖӘНЕ ОНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	483

Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырқа ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСПКЕРЛЕРДІҢ ХАЛЫҚТЫ ЖҰМЫСМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Қожамжарова ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҮРАҚТЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова ЕҢБЕКПЕН ҚАМТЫЛҒАН ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫН РЕТРОСПЕКТИВТІ ТАЛДАУ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ САПАСЫН ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ (ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫ БОЙЫНША).....	546
А.С. Садвақасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ КӘСПОРЫННЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРАМДЫЛЫҒЫН БАҒА АЛУ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.Қ. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несіпбеков, И. Узун ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ІСКЕ АСЫРУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ ҮРДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.Қ. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ТЕХНОЛОГИЯЛАР ТРАНСФЕРТІН ПАЙДАЛАНА ОТЫРЫП, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АӨК-НІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТЕТІГІ.....	593

СОДЕРЖАНИЕ ПЕДАГОГИКА

У.М. Абдиганбарова, А.Д. Сыздықбаева, А.М. Байкулова ДИСКУРСИВНЫЙ АНАЛИЗ ТЕОРИЙ СЕТЕВОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ И ЦИФРОВОГО ЭТИКЕТА.....	7
М.У. Абдинаги, Ж.К. Корганбаева, Д.А. Каражанова ОСОБЕННОСТИ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТА.....	18
С.К. Абильдина, А.О. Әукен, И.Д. Бакирова, К.Ж. Балапанова, Ж.У. Дагарова РАЗВИТИЕ ТРАНСВЕРСАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	28
С.Т. Айтбаев, С.В. Суматохин, А.А. Китапбаева, Д.У. Сексенова, Г.Б. Аталихова ФОРМИРУЮЩЕЕ ОЦЕНИВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ МОНИТОРИНГА МЕТАПРЕДМЕТНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ В ШКОЛЕ.....	38
М.Б. Аманбаева, А.Д. Майматаева, С.А. Есентурова, П.В. Станкеевич ИНТЕГРАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ БИОРАЗНООБРАЗИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	52
А. Аманжолова, Р.К. Измагамбетова, О.С. Серикова РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ НАВЫКОВ ДЕТЕЙ СТАРШЕЙ ГРУППЫ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИИ STEAM.....	63
А.Г. Аубакир, Д.У. Сексенова, Т.Р. Оспанбек ЗНАЧЕНИЕ МООК В ФОРМИРОВАНИИ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ.....	76
М. Аширмбетова, Д. Шаяхметова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ АНГЛИЙСКИМ ЯЗЫКОМ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ.....	93
П. Елубаева, М. Буркитбаева, Г. Кулжанбекова, А. Хамидова ВКЛЮЧЕНИЕ МЕДИАГРАМОТНОСТИ В ПРОГРАММУ ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕРЕСАХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	102
Ж.С. Ергубекова, А.А. Куралбаева, А.Б. Сақулова ДИДАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТЕКСТОВ, ВКЛЮЧЕННЫХ В УЧЕБНИК КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ.....	112

М. Ерденов

ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ВНЕКЛАССНОЕ ОБУЧЕНИЕ ЭТНОБОТАНИЧЕСКИМ ЗНАНИЯМ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....126

Г.З. Искакова, А.С. Ысқақ, Н.А. Тасилова, Р.Ж. Мрзабаева

СЛУЖАЩИЕ ПОЧТОВО-ТЕЛЕГРАФНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ СЕМИРЕЧЕНСКОЙ ОБЛАСТИ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX - ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА).....142

Г.И. Исаев, Д.Ж. Юсупова, А.И. Исаев

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ STEM-ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕДМЕТ БИОЛОГИИ.....153

Р.И. Кадирбаева, Б.Т. Алимкулова, А.М. Базарбаева, Х.Т. Кенжебек

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЬНОМ КУРСЕ МАТЕМАТИКИ (НА ПРИМЕРЕ ТЕМЫ «УРАВНЕНИЯ И НЕРАВЕНСТВА»).....169

Ж.Р. Каратаева, Г.М. Абылдинова, Джелал Карача

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР: ВЗАИМОСВЯЗЬ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ.....185

М.А. Касимбекова, Е.Т. Картабаева, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМА ПРОНИКНОВЕНИЯ И УТВЕРЖДЕНИЯ ИСЛАМА В СРЕДНЕЙ АЗИИ В РАБОТАХ ЗАПАДНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ.....196

Б.З. Кенжегулов, Ж. Сайдолқызы, Р.Қ. Амангалиева

ДОКАЗАТЕЛЬСТВО НЕКОТОРЫХ ФОРМУЛ С ПОМОЩЬЮ ТРИГОНОМЕТРИЧЕСКИХ ФУНКЦИЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ.....212

Г.Б. Кыдырбаева, А.С. Стамбекова

ОТНОШЕНИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К CLIL ТЕХНОЛОГИЯМ В МНОГОЯЗЫЧНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....229

Е.Н. Ноянов, М.Д. Байдаuletova, Б. Едил, Р.Ж. Мрзабаева

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ТЕМЫ «НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОГО ВОССТАНИЯ ПОД ПРЕДВОДИТЕЛЬСТВОМ СЫРЫМА ДАТУЛЫ» ПО ПРЕДМЕТУ ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА.....242

Д.А. Шрымбай, Э.Т. Адылбекова

МАССОВЫЕ ОТКРЫТЫЕ ОНЛАЙН-КУРСЫ (MOOCS) КАК ИНСТРУМЕНТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ.....254

ЭКОНОМИКА**А.А. Абдикадирова, Ж.Т. Темирханов**

ЭФФЕКТИВНОСТЬ НАУЧНЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ: ПЕРСПЕКТИВА ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА.....271

Е.Б. Аймагамбетов, М.К. Жоламанова, Е.А. Ставбунник

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ ЭКОЛОГИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КАРАГАНДИНСКОЙ ОБЛАСТИ).....288

А. Алибекова, Л. Сембиева, З. Башу, С. Идырыс, К. Кристаукас

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ В РАМКАХ РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА 302

Э.С. Балапанова, Р.К. Арзикулова, А.Т. Исаева, М.Н. Нургабылов, К.Н. Тастанбекова

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОГРАММ ПО ПОВЫШЕНИЮ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ.....316

М.К. Болсынбек, Р.А. Ерниязов, А.А. Ауесбекова, М.Т. Жумажанова, К.Б. Байдаирова

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В БУХГАЛТЕРИИ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ВЫЗОВЫ.....333

А.Ж. Ибрашева, К.М. Камали, А.Ж. Сугурова, Ш.А. Игенбаева, К.Ж. Демеуова

ПУТИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗДЕЛЕНИИ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....345

З.О. Иманбаева, Е.К. Кунязов, Д.С. Бекниязова, Г.Ы. Бекенова, М.Н. Нургабылов

ЛОГИСТИКА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ БИЗНЕСА.....358

А.М. Казамбаева, С.М. Есенгалиева, К.У. Нурсапина, Н.А. Ибадильдин, А.А. Саякбаева ИНТЕГРИРОВАННЫЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА: РОЛЬ СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ НАУКОЙ И БИЗНЕСОМ	376
Г.К. Кенес, Р.К. Берстембаева, Г.М. Мукашева, Г.А. Орынбекова, Д.Т. Жуманова ЭКОНОМИКО-СОЦИАЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ ПЕРЕХОДА К ОРГАНИЧЕСКОМУ СЕЛЬСКОМУ ХОЗЯЙСТВУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	393
А. Кизимбаева, А.К. Кадырбергенова, Г.Т. Ахметова, А.Т. Жансейтов ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ В РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ (НА ПРИМЕРЕ АФРИКАНСКИХ СТРАН ВЕЛИКИХ ОЗЕР).....	413
Б.С. Корабаев, Г. Абуслидзе, Б.К. Кадыров, Б.А. Еспенбетова ПРОБЛЕМЫ МОДЕЛЕЙ УЧЕТА И АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМ ПРИРОДООХРАННЫХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗАТРАТ.....	426
А.Е. Култанова, Х.Х. Кусайнов, Б.А. Жакупова, Н.В. Калюжная, А.С. Рахманова ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА.....	444
Д.С. Махметова, Э.Б. Тлесова, Л.Б. Габдуллина, А.Т. Карипова, М.Н. Нургабылов СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕГИОНА.....	462
АГРОПРОМЫШЛЕННЫЙ КОМПЛЕКС И ЕГО РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	483
Б.Б. Мубаракова, Н.С. Кафтункина, М.М. Мухамедова, М.С. Каюмова, С. Дырка РОЛЬ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ.....	500
М.Б. Муратова, К.А. Абдыкулова, Д.С. Тенизбаева, Б.А. Сергазиева, Г.Е. Кожамжарова ФИНАНСОВАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАЗАХСТАНА И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ РИСКОВ.....	514
Г.А. Насырова, Ш.Т. Айтимова РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ЭВОЛЮЦИИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ЗАНЯТОГО НАСЕЛЕНИЯ.....	532
Г.А. Рахимжанова, А.Б. Майдырова, А.А. Кочербаева, Л.М. Шаяхметова ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА КАЧЕСТВА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА (НА ПРИМЕРЕ ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ).....	546
А.С. Садвакасова, А.Н. Ксембаева, Г.К. Демеуова, А.С. Мукатай, И.В. Бордияну СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМ УЧЕТА И ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	563
К.Б. Сатымбекова, Ж.К. Тайбек, Д.С. Жакипбекова, Б.И. Сатенов, Е.Н. Несипбеков, И. Узун ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ РЕАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ИХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ.....	581
К.Е. Шертимова, М.К. Сейдахметов, Ж.К. Тайбек, Г.Е. Мауленкулова, В. Сейтова ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПОВЫШЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА АПК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТРАНСФЕРТА ТЕХНОЛОГИЙ.....	593

**CONTENTS
PEDAGOGYR**

U.M. Abdigapbarova, A.D. Syzdykbayeva, A.M. Baikulova DISCURSIVE ANALYSIS OF THE THEORIES OF NETWORK COMMUNICATIVE CULTURE AND DIGITAL ETIQUETTE.....	7
M. Abdinag, Zh. Korganbaeva, D. Karazhanova FEATURES OF CONTINUING EDUCATION IN THE TRAINING OF SPECIALISTS.....	18
S.K. Abildina, A.O. Auken, I.D. Bakirova, K.J. Balapanova, J.U. Dagarova DEVELOPMENT OF TRANSVERSAL SKILLS IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN.....	28
S.T. Aytbaev, S.V. Sumatokhin, A.A. Kitapbayeva, D.U. Seksenova, G.B. Atalikhova FORMATIVE ASSESSMENT – AS A TOOL FOR MONITORING METASUBJECT EDUCATIONAL RESULTS AT SCHOOL.....	38

M.B. Amanbayeva, A.D. Maimatayeva, S.A. Yessenturova, P.V. Stankeevich INTEGRATING THE RESULTS OF BIODIVERSITY RESEARCH INTO THE EDUCATIONAL PROCESS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	52
A. Amanzholova, R.K. Izmagambetova, O.S. Serikova DEVELOPMENT OF COGNITIVE SKILLS OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN BASED ON STEAM TECHNOLOGY.....	63
A.G. Aubakir1, D.U. Seksenova, T.R. Ospanbek THE IMPORTANCE OF MOOCS IN THE FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS.....	76
M. Ashirimbetova, D. Shayakhmetova THE USE OF COGNITIVE STRATEGIES IN IMPROVING UNIVERSITY STUDENTS' LEVELS OF ENGLISH LANGUAGE PROFICIENCY.....	93
P. Yelubayeva, M. Burkitbayeva, G. Kulzhanbekova, A. Khamidova INCORPORATING MEDIA LITERACY IN LANGUAGE EDUCATION CURRICULUM FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	102
Zh.S. Yergobekova, A.A. Kuralbayeva, A.B. Sakulova DIDACTIC SIGNIFICANCE OF TEXTS EMBEDDED IN THE TEXTBOOK OF THE KAZAKH LANGUAGE OF SECONDARY SCHOOL.....	112
M. Erdenov WAYS OF FORMATION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE OF STUDENTS THROUGH EXTRACURRICULAR TEACHING OF ETHNOBOTANICAL KNOWLEDGE.....	126
G.Z. Iskakova, A.S. Yskak, N.A. Tasilov, R.ZH. Mrzabayeva EMPLOYEES OF POSTAL AND TELEGRAPH INSTITUTIONS OF THE SEMIRECHENSK REGION (SECOND HALF OF THE 19TH - FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY).....	142
G.I. Issayev, D.ZH. Yussupova, A. Issayev FORMING STUDENTS' RESEARCH SKILLS BY IMPLEMENTING STEM TECHNOLOGIES IN THE SUBJECT OF BIOLOGY.....	153
R.I. Kadirbayeva, B.T. Alimkulova, A.M. Bazarbayeva, Kh.T. Kenzhebek APPLICATION OF MIXED LEARNING TECHNOLOGY IN THE STUDY OF THE CONTENT LINE OF THE SCHOOL MATHEMATICS COURSE «EQUATIONS AND INEQUALITIES».....	169
Zh.R. Karatayeva, G.M. Abildinova, Celal Karaca LITERATURE REVIEW: INTERCONNECTION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES AND INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION.....	185
M. Kasimbekova, E.T. Kartabayeva, R.ZH. Mrzabayeva THE PROBLEM OF PENETRATION AND STATEMENT OF ISLAM IN CENTRAL ASIA IN THE WORKS OF WESTERN RESEARCHERS.....	196
B.Z. Kenzhegulov, Zh. Saidolkzy, R.K. Amangaliyeva PROVING SOME FORMULAS USING TRIGONOMETRIC FUNCTIONS IN HIGH SCHOOL.....	212
G. Kydyrbayeva, A. Stambekova ATTITUDES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS TOWARDS CLIL- TECHNOLOGIES IN MULTILINGUAL EDUCATION.....	229
E.N. Noyanov, M.D. Baidavletova, B. Edil, R.ZH. Mrzabayeva PROBLEMS OF TEACHING THE TOPIC OF THE "NATIONAL LIBERATION UPRISING LED BY SYRYM DATULY" IN THE DISCIPLINE OF HISTORY OF KAZAKHSTAN.....	242
D. Shrymbay, E. Adylbekova MASSIVE OPEN ONLINE COURSES (MOOCS) – A TOOL FOR IMPROVING THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS.....	254

EKONOMICS

A.A. Abdikadirova, Zh.T. Temirkhanov RESEARCH OUTPUT EFFECTIVENESS: A PUBLIC AUDIT PERSPECTIVE.....	271
Ye.B. Aimagambetov, M.K. Zholamanova, Ye.A. Stavbunik ANALYSIS OF THE STATE OF STATE MANAGEMENT OF SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT OF THE REGION (ON THE EXAMPLE OF THE KARAGANDA REGION).....	288

A. Alibekova, L. Sembiyeva, Z. Bashu, S. Ydyrys, C. Christauskas ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF NATURAL RESOURCES IN THE FRAMEWORK OF THE DEVELOPMENT OF STATE AUDIT	302
E. Balapanova, R. Arzikulova, A. Issaeva, M. Nurgabylov, K. Tastanbekova ASSESSMENT OF THE EFFECTIVENESS OF FINANCIAL LITERACY PROGRAMS IN KAZAKHSTAN.....	316
M. Bolsynbek, R. Yeriyazov, A. Auyesbekova, M. Zhumazhanova, K. Baidairova ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACCOUNTING: ADVANTAGES AND CHALLENGES....	333
A. Ibrasheva, K. Kamali, A. Sugurova, Sh. Igenbayeva, Demeuova K. WAYS TO DEVELOP INNOVATIVE ACTIVITY IN THE DIVISION OF SECTORS OF THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	345
Z. Imanbayeva, Y. Kunyazov, D. Bekniyazova, G. Bekenova, M. Nurgabylov LOGISTICS AS A KEY FACTOR OF BUSINESS EFFICIENCY.....	358
A. Kazamyayeva, S. Yessengaliyeva, K. Nursapina, N. Ibadildin, A. Saiakbaeva INTEGRATED APPROACHES TO IMPROVING THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION: THE ROLE OF COOPERATION BETWEEN SCIENCE AND BUSINESS.....	376
G. Kenges, R. Berstembayeva, G. Mukasheva, G. Orynbekeva, D.T. Zhumanova ECONOMIC AND SOCIAL IMPACT OF THE TRANSITION TO ORGANIC AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	393
A. Kizimbayeva, A.K. Kadyrbergenova, G.T. Akhmetova, A.T. Zhanseitov FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN DEVELOPING COUNTRIES (THE CASE OF THE GREAT LAKES COUNTRIES OF AFRICA).....	413
B.S. Korabayev, G. Abuselide, B. Kadyrov, B. Yespenbetova PROBLEMS OF ACCOUNTING AND ANALYSIS MODELS OF THE EFFECTIVENESS OF ENVIRONMENTAL AND ECOLOGICAL COST SYSTEMS	426
A. Kultanova, X. Kusainov, B. Zhakupova, N. Kalyuzhnaya, A. Rakhmanova IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF MIGRATION POLICY AS A FACTOR IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN.....	444
D.S. Makhmetova, E.B. Tlessova, L.B. Gabdullina, A.T. Karipova, M. Nurgabylov THE STATE AND PROSPECTS OF DIGITALIZATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REGION.....	462
Y. Mengdikul, G. Kenges, Zh. Bashieva, E. Balapanova, R. Aitmanbetova AGRICULTURAL COMPLEX AND ITS ROLE IN ENSURING COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY	483
B.B. Mubarakova, N.C. Kaftunkina, M.M. Mukhamedova, M.S. Kayumova, Dyrka Stefan THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN PROVIDING EMPLOYMENT OF THE POPULATION.....	500
D. Muratova, K. Abdykulova, J. Tenizbaeva, B. Sergazieva, G. Kozhamzharova KAZAKHSTAN'S FINANCIAL STABILITY AND RISK ASSESSMENT CRITERIA.....	514
G. Nassyrova, Sh. Aitimova RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE EMPLOYED POPULATION.....	532
G.Rakhimzhanova, A. Maidyrova, A.A. Kocherbayeva, L. Shayakhmetova ECONOMIC ASSESSMENT OF THE QUALITY OF HUMAN CAPITAL (ON THE EXAMPLE OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION).....	546
A. Sadvakassova, A. Xembayeva, G. Demeuova, A. Mukatay, Il. Bordiyanu CURRENT STATE AND DEVELOPMENT TRENDS OF ACCOUNTING SYSTEMS AND ASSESSMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AN ENTERPRISE.....	563
K. Satymbekova, Zh. Taibek, D. Zhakipbekova, B. Satenov, Ye. Nesipbekov, Y. Uzun WAYS TO IMPROVE THE PROCESSES OF IMPLEMENTING INNOVATIVE PROJECTS AND DETERMINING THEIR ECONOMIC EFFICIENCY.....	581
K.E. Shertimova, M.K. Seidakhmetov, Zh.K. Taibek, G.Ye. Maulenkulova, V. Seitova THE ECONOMIC MECHANISM OF INCREASING THE INNOVATION POTENTIAL OF THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN WITH THE USE OF TECHNOLOGY TRANSFER.....	593

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Подписано в печать 30.12.2023.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

38,5 п.л. Тираж 300. Заказ 6.